

ТЕОРЕТИЧНА КУЛЬТУРОЛОГІЯ

УДК 1(091)

Г. В. Вдовиченко, д-р філос. наук, доц., ст. наук співроб.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
вул. Володимирська, 60, м. Київ, 01033, Україна
ORCID: 0000-0002-8532-7672
georgyvdivychenko@knu.ua

ІСТОРІЯ КИЇВСЬКОЇ ФІЛОСОФСЬКОЇ ШКОЛИ В УСНИХ СПОГАДАХ ЇЇ ТВОРЦІВ (ЕПОХА "РОЗСТРІЛЯНОГО ВІДРОДЖЕННЯ")

Присвячено відродженню Київською філософською школою другої половини ХХ ст. перерваних у 30-х роках ХХ ст. перших академічних досліджень з історії філософії України. Вони були елементом інноваційного проєкту директорів Інституту філософії ім. Г. Сковороди АН УРСР П. Копніна і В. Шинкарука і здійснювались за суперечливих умов хрещовської "відлиги" та "застою" славнозвісною генерацією філософів-шістдесятників УРСР. Вивчення спогадів С. Кримського, П. Йолона, В. Горського та М. Поповича, переважно викладених у проєкті Т. Чайки "Усні історії філософів", як і виконаних Студентським товариством усної історії філософії Київського національного університету ім. Тараса Шевченка записів мемуарів їхніх колег Є. Головахи, М. Кашуби і Я. Стратій, засвідчило спільну увагу цих вчених до українознавчих студій як одного з чільних векторів науково-дослідницької роботи цього інституту в другій половині ХХ ст. Дослідження їхнього внеску до вивчення історії філософії України на основі отриманих від них у цих проєктах уже в незалежній Україні альтернативних даних суттєво коригує традиційне бачення розпочатого Київською філософською школою в 50-х роках ХХ ст. підцензурного вивчення становлення знищеного сталінізмом "філософського фронту" УРСР епохи "Розстріляного Відродження". Ці інтерв'ю й спогади С. Кримського, Є. Головахи, В. Горського й їхніх колег виявили маловідоме проблемне осмислення творцями Київської філософської школи їхнього місця і ролі в історії вітчизняної філософії як чільних спадкоємців розпочатої у 20-х роках ХХ ст. інституціоналізації вітчизняної національної філософської традиції.

Ключові слова: історія філософії України, Київська філософська школа, Інститут філософії ім. Г. Сковороди АН УРСР, "Усні історії філософів", Д. Острянин, П. Копнін, С. Кримський, Є. Головаха, В. Горський.

Постановка проблеми. Знаний нині як Київська філософська школа, що постала на матеріальній і кадровій базі відновлених у середині 40-х років ХХ ст. філософського факультету Київського державного університету та Інституту філософії ім. Г. Сковороди НАН України, інноваційний проєкт директорів останнього, академіків П. Копніна і В. Шинкарука, є, на наш погляд, головним свідченням відродження в УРСР в 60-х роках ХХ ст. перерваного репресивною політикою сталінського режиму радянського – трагічного та суперечливого – періоду інституціоналізації вітчизняної національної філософії. Важливу роль у ньому відіграв відділ історії філософії України – один з найнонконформніших підрозділів цього інституту, що став основним об'єктом переслідувань владою УРСР вітчизняної філософської спільноти, за іронією долі в ювілейному для неї 1972 р. – у 250-ту річницю з дня народження Г. Сковороди. Цей відділ під орудою відомих дослідників історії української філософії Д. Острянина, В. Євдокименка, П. Манзенка і В. Нічик здійснив у середині 50-х – у 80-ті роки ХХ ст. революційний прорив у справі повернення з небуття, реконструювання, системного вивчення і популяризування, зокрема українською мовою, історії вітчизняної філософії – від Середніх віків до репресованого в 30-х роках ХХ ст. "філософського фронту" УРСР епохи "Розстріляного Відродження". Як цей прорив, так і історія Київської філософської школи загалом, стали в Україні, переважно з минулого десятиріччя, предметом активного переосмислення в контексті апробувань усної історії філософії як актуального альтернативного підходу/джерела/жанру постмодерної гуманітаристики.

Поступове поширення сприйняття явища цієї школи поза межі науково формалізованого аналізу її історії розпочато з опублікування у 90-х роках ХХ ст. спогадів її засновників і творців В. Шинкарука [28], В. Горського [10] і низки їхніх колег. Воно було продовжене виходом у світ у позаминулому десятиріччі як журнальної версії спогадів одного з найвідоміших філософів-шістдесятників УРСР В. Лісового, так і двох не менш осяжних – вельми цікавих та водночас полемічних – спроб нау-

ково-мемуарного аналізу зародження згаданої школи в Київському державному університеті у спогадах А. Горак [8] і її формування у згаданому інституті в нарисах В. Табачковського [24]. Якісно новими кроками у плідному розвитку цієї ініціативи є перші вітчизняні проєкти з усної історії філософії "Усні історії філософів" київської дослідниці Т. Чайки [25] та її колеги з Одеського національного університету ім. І. Мечнікова І. Голубович [7], як і діяльність постало-го в 2016 р. на кафедрі історії філософії Київського національного університету ім. Тараса Шевченка Студентського товариства усної історії філософії [18]. Ми маємо на меті системний перегляд внеску Київської філософської школи до поступу у ХХ ст. історії філософії України як власне академічної дисципліни – від Середніх віків до "Розстріляного Відродження" – на основі матеріалів біографічно-наукового інтерв'ювання у згаданих та інших проєктах її творців. Завдання цієї – другої із наміченого циклу – публікації ми вбачаємо в сполученні низки академічних та інтерсуб'єктивно-біографічного підходів для розгляду проблеми усвідомлення цією школою її місця і ролі в інституціоналізації української національної філософської традиції.

Аналіз досліджень і публікацій. Порушена експертним середовищем саме в незалежній Україні низка вельми проблемних питань щодо: передумов і обставин виникнення Київської філософської школи та її визначень, етапів її поступу, з'ясування засновників і персонального складу поколінь її діячів, як і класифікування галузей та напрямів її фахової й іншої діяльності, – здобувся впродовж переважно минулого десятиліття на частково згаданих у двох наших попередніх статтях [30; 31], значний за обсягом та науковим значенням перелік наукових досліджень. Присвячуючи зазначені публікації одній із перших спроб комплексного аналізу здобутків наукових проєктів Т. Чайки та її колег з вивчення біографій творців Київської філософської школи, як-от відтворюючи суцвіття оригінальних мемуарних бачень ними останньої загалом і суспільно-політичного її образу зокрема, ми виходили з власного попереднього досвіду

розгляду внеску цих творців і їхніх наступників до вивчення актуальних питань кризи і майбуття культури [4]. У полі нашої уваги перебувають також як перші здійснені саме в незалежній Україні перевидання їхніх студій, наприклад, вибраних праць у трьох томах В. Шинкарука, численних публікацій та монографій М. Поповича, С. Кримського, В. Горського й ін., так і наукові і науково-методичні видання, що супроводжували їх вихід у світ з 90-х років ХХ ст. [16], зокрема, написані за їхньої участі посібники з історії філософії України. Їхній досвід став основою першої із цього циклу наших статей [1], присвяченої підсумковому автобіографічному переосмисленню С. Кримського та В. Горського значення їхніх студій 80-х років ХХ – початку ХХІ ст. з історії філософії і культури України-Русі.

Важливе місце в цьому переліку посіли й присвячені трьом останнім зі згаданих учених біобібліографічні покажчики із передмовами-спогадами про них їхніх колег та їхні журнальні публікації, які суттєво доповнюють ініційовані Т. Чайкою автобіографічні реконструкції С. Кримського, В. Горського, М. Поповича й П. Йолоня. І перші повні книжні публікації Кримського та Горського [9; 17], і розміщена Т. Чайкою в 2009–2019 рр. у "Філософській думці" серія уривків із цих інтерв'ю як високоінформативні альтернативні джерела історико-філософського пошуку привернули увагу старшої генерації філософів і їхніх молодих колег під час спільного обговорення [14] на круглому столі в Інституті філософії ім. Г. Сковороди НАН України у 2019 р. проекту "Усні історії філософів" як пілотного апробування в Україні однойменного з назвою цього проекту сучасного філософського підходу/джерела/жанру. Дискусійне осмислення його витоків, засад і перспектив, комплексно розглянуте в рецензії завідувача відділу історії філософії України згаданого інституту С. Йосипенка [11], докладно відобразило методологію отримання опублікованих у 2017–2019 рр. у часописі "Sententiae" найперших примітних здобутків у розвитку цього проекту молодих учених зі Студентського товариства усної історії філософії, насамперед К. Зборовської. Спільно проведені нею й групами її товаришів з Києва і Львова інтерв'ю з Є. Головахою [6], М. Кашубою [15], Я. Стратій [23] та С. Пролєєвим прямо чи опосередковано присвячені багатьом маловідомим сторінкам роботи вказаного відділу за майже сім з половиною десятиріччя.

Мета статті полягає у з'ясуванні на матеріалі здійснених у проектах з усної історії філософії в Україні інтерв'ю з творцями Київської філософської школи альтернативного оцінювання ними власного внеску до вивчення історії "філософського фронту" УРСР епохи "Розстріляного Відродження" та місця і ролі цієї школи у продовженні перерваного сталінізмом радянського періоду інституціоналізації вітчизняної національної філософської традиції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливим новаторським, виразно альтернативним стосовно класичної традиції історико-філософського пошуку і водночас таким, що доволі інформативно доповнює і все більш критично верифікує його, підходом/джерелом/жанром у світовій, в тому числі – й українській, філософії в ХХ – на початку ХХІ ст. постала, на думку багатьох вітчизняних фахівців, усна історія філософії під час представницького круглого столу часопису "Філософська думка" у 2019 р. на тему "Усна історія філософії: письмовий формат" за активної участі авторів згаданих вище проектів Т. Чайки, І. Голубович та їхніх колег зі Студентського товариства усної історії філософії, ця царина їхнього плідного наукового пошуку отримала чимало визначень, що уточнюють її сутність,

хоч і є доволі приблизними. Їх діапазон, окреслений спільним запереченням "усної історії філософії" як філософської дисципліни, коливається від її тлумачення як "доповнення до нормативної історії філософії", яке внаслідок "несистемності й гетерогенності не може існувати самостійно як цілісне явище" (О. Литвиненко), а лише у вигляді певної "філософської дослідницької царини" й "методології збирання значущих для історії філософії даних через спеціально підготовлені інтерв'ю" (О. Хома), до її оцінювання як "не лише історії про філософію", "зібрання свідчень про рух думки", а, власне, "справи філософського мислення" і "способу філософської творчості" (С. Пролєєв).

Показово, що деякі учасники круглого столу, зокрема С. Йосипенко, І. Голубович, А. Кхелуфі, О. Хома та В. Хома, не раз високо оцінили внесок в апробування цього підходу/джерела/жанру в галузі студій з історії філософії України, переважно з історії Київської філософської школи, згаданих вище його розробників, і передусім Т. Чайки. Зараховуючи усну історію філософії до "творів філософів", які з погляду традиційної історії філософії мають якщо не далекий від власне філософії, то щонайменше "міноритарний характер", як третього з трьох виокремлених ним "взаємодоповнюваних типів джерел" конкретного історико-філософського дослідження поряд із "тим, що можна умовно назвати філософськими творами" та "архівними матеріалами", С. Йосипенко наголосив, що вона в Україні може бути джерелом історико-філософського дослідження тільки пізнього радянського та пострадянського періоду. Констатуючи "розрив поколінь" у вітчизняній філософії між цими періодами з огляду на те, що її історія за УРСР стала своєрідною "замовчуваною" історією, бо "були речі, про які зазвичай не говорили публічно, а надто – не писали", він відзначив як знакову в подоланні цієї проблеми діяльність Т. Чайки, а саме опубліковані нею інтерв'ю з С. Кримським і В. Горським. Поділяючи цю позицію, ми пропонуємо вдатись до показового щодо її слушності розгляду оцінювання С. Йосипенком та його колегами розвитку студій з історії вітчизняної філософії знаних діячів Київської філософської школи крізь призму їхніх спогадів-інтерв'ю.

Вдаючись в узагальнюючій публікації [13] з історії філософії України як галузі наукового дослідження й академічної дисципліни у ХХ – на початку ХХІ ст. до системного аналізування виокремлених ними ж періодів її розвитку: 1) "сталого функціонування 1950-х – середини 1960-х років", 2) "бурхливого розвитку 1969–1972 років", 3) "другого періоду сталого функціонування" у 1973–1990 рр., 4) "четвертого періоду (1991–2000)", – С. Йосипенко і його не менш відомі колеги-науковці О. Вдовина і М. Симчич констатували і докладно аргументували тяглість зазначеного поступу на постійній інституційній основі в другій половині ХХ ст. (від 40-х рр. ХХ ст. до 2000 р. включно).

Вказуючи на наявність, за їхніми словами, стабільної, хоча й різної в різні періоди, кількості публікацій у зазначеній галузі, чітко виражені тематичні домінанції й тенденції і дію схожих чинників протягом усіх цих періодів, вони розкрили їх специфіку на основі, зокрема, значного масиву опублікованої наукової спадщини саме власного відділу. Простежуючи шлях історії філософії України від "молодої дисципліни", що "інститутувалась у системі радянських академічних закладів" уже в середині 40-х років ХХ ст. та була, за їхніми словами, "заснована на засадах радянського марксизму сталінської доби", до окресленого першою декадою історії незалежної України четвертого періоду (1991–2000 рр.), який не був "ані періодом сталого

функціонування, ані періодом бурхливого розвитку", автори статті зупинились на розвитку саме в Інституті філософії ім. Г. Сковороди АН УРСР у 60-х – 80-х роках ХХ ст. новаторських напрямів українознавчих студій від Середніх віків до епохи Модерну, за винятком не згаданих ними досліджень з філософської думки УРСР епохи "Розстріляного Відродження".

Оцінюючи згодом підсумки роботи відділу історії філософії України у своїй статті [12], приуроченій до сімдесятиріччя з дня заснування Інституту філософії ім. Г. Сковороди НАН України, С. Йосипенко знов визначив основні напрями його наукової роботи середини ХХ – початку ХХІ ст. Зауважуючи, що двома головними з них наприкінці 40-х – на початку 60-х років ХХ ст. були "філософські та суспільно-політичні погляди українських «революціонерів-демократів»", як, наприклад, Т. Шевченка, П. Грабовського, П. Мирного, І. Франка, М. Павлика, Л. Українки, – та філософська спадщина Г. Сковороди, він відзначив, що з кінця 60-х років ХХ ст. відділом розпочато дослідження ранньомодерної філософської думки "від Вишенського до Сковороди", зокрема філософії у Києво-Могилянській академії, як і епох Відродження, Реформації та раннього Просвітництва, а з початку 80-х років ХХ ст. – і філософської думки Київської Русі. Показовим прикладом виразної ідейної амбівалентності праці відділу С. Йосипенко вважав такий політизований її напрям, як "критика українського буржуазного націоналізму". Вона, за його словами, у виконанні співробітників відділу здійснювала водночас функцію ознайомлення з ідеями українських філософів, що "не поміщались" у офіційному радянському каноні і твори яких – від П. Куліша до Д. Чижевського – були недоступні радянським науковцям. Поширюючи цей аналіз поза визначені в попередній статті часові межі до, власне, п'ятого періоду (від 2000 р.), на який припали знакові події в новітній історії України, він констатував як інституціонування у відділі нових напрямів досліджень, як-от історії радянської філософії, так і розвиток нових царин і способів історико-філософського дослідження, насамперед, що, на наш погляд, прикметно, архівних та біобібліографічних студій і усної історії.

Ознайомлення з опублікованими усними автобіографічними спогадами засновників Київської філософської школи дозволяє нам зробити уточнення до наведеної вище класифікації напрямів розвитку історії філософії України як галузі наукового дослідження й академічної дисципліни в середині ХХ – на початку ХХІ ст. Воно стосується оминання увагою вельми важливих місця та ролі в розвитку студій відділу історії філософії України такого їх напрямку, як спадщина репресованого сталінським режимом "філософського фронту" УРСР епохи "Розстріляного Відродження". Здійснюваний, відповідно до висновків наших публікацій [2; 3], у 50-х – 80-х роках ХХ ст. в УРСР, дієво та плідно актуалізований наприкінці 50–60-х років ХХ ст. засновниками згаданої школи, цей напрям досліджень було розпочато за директорства в Інституті філософії ім. Г. Сковороди АН УРСР Д. Острянина (1952–1962) й оформлено саме як напрям наукового пошуку за керівництва цим інститутом його наступником на посаді П. Копніним (1962–1968). Зазначений напрям представлений значним науковим доробком відділу за його керівництва В. Євдокименком, переважно розвідками І. Іваньо й М. Юшманова, наприклад [29], як у вітчизняній фаховій періодиці, зокрема в часописі "Філософська думка", так і в: республіканських міжвідомчих збірниках ("З історії філософської думки на Україні" (1965), "З історії філософії і соціології на Україні" (1968)), матеріалах республіканських наукових конференцій ("З історії філософії

на Україні" (1967)) та колективних монографіях ("Розвиток філософії в Українській РСР" (1968), "Торжество ленінських філософських ідей на Україні" (1969) і ін). Як свідчать в інтерв'ю В. Горський і Є. Головаха, усі ці – підцензурні – студії доповнювались усними свідченнями небагатьох виживлих після репресій 30-х років ХХ ст. філософів УРСР, які ми оцінюємо як зародок вітчизняної усної історії філософії.

Це передусім задіяні в наукових розвідках, зокрема М. Юшманова [29] як співробітника згаданого відділу і його колег з Києва й Харкова М. Логвина та Я. Блудова, їхні оповіді, оприаявлені в бесідах з молодшими колегами, як-от першого з них із В. Горським та Є. Головахою. За спогадами С. Кримського, В. Горського й А. Горак, наукові традиції та життєвий досвід цієї філософської генерації ретранслювались і в аудиторіях Київського державного університету й інших вишів УРСР в 40-х – 70-х роках ХХ ст. у лекціях тих же Д. Острянина, М. Юшманова, М. Логвина й Я. Блудова, як і Ф. Єневича, М. Шлепакова та ін. Вихованці філософських установ УРСР 20–30-х років ХХ ст.: від Українського інституту марксизму-ленінізму (УІМЛ) та Всеукраїнської асоціації марксистсько-ленінських науководослідних інститутів (ВУАМЛІН) до Інституту червоної професури (ІЧП) при ВУЦВК, – вони були учасниками розбудови знищеного сталінізмом "філософського фронту" УРСР та, за словами В. Табачковського, першого – розстріляного – вітчизняного філософського відродження в ХХ ст. Вони ж стали предтечами і свідками ініційованого їхніми вихованцями – творцями Київської філософської школи, за визначенням В. Табачковського, другого – "на щастя, не розстріляного філософського відродження в Україні" в 60-х роках ХХ ст., хоч їхні постаті, зокрема Ф. Єневича і Є. Федоренка, не раз здобувались на критичні оцінки у спогадах С. Кримського, В. Горського та А. Горак саме як апологетів сталінізму і загалом "старої гвардії".

Вдаючись у першій виданій у незалежній Україні авторській монографії [20] з історії "філософського фронту" УРСР до аналізу життєвого шляху його чільного – знищеного сталінізмом – творця, академіка Всеукраїнської Академії наук у Києві (ВУАН), професора філософії В. Юринця, її автор, професор Інституту філософії ім. Г. Сковороди НАН України М. Рожено, який зазнав у 1972 р. переслідувань, відзначив дієву участь очільників згаданого інституту в проведеній після ХХ з'їзду КПРС у СРСР офіційній кампанії з реабілітування жертв сталінізму: "Щоб зробити можливим посилання на роботи українських філософів 20–30-х рр., насамперед академіків С. Семковського, В. Юринця, професорів філософії П. Демчука, Т. Степового та інших репресованих учених, керівництво Інституту філософії АН УРСР звернулося на початку 60-х років до відповідних інстанцій з проханням про їх реабілітацію. С. Семковський на той час вже був реабілітований. Дружині П. Демчука саме тоді в посмертній реабілітації чоловіка харківська прокуратура відмовила, і звернення Інституту філософії АН УРСР (директор Д. Острянин, секретар парторганізації А. Єришев) виявилось вчасним для того, щоб ще раз переглянути справу Демчука і реабілітувати його. Але В. Юринця не реабілітували ні тоді, ні пізніше. У цьому випадку посилання на нього, які пішли потоком (бо В. Юринець був у 20–30-ті роки непересічною, другою (якщо не першою) поряд із С. Семковським фігурою в тодішній українській радянській філософії, як не як, академіком), заборонялися" [20, с. 8].

Якщо, згідно зі спогадами В. Горського про його навчання в Київському державному університеті, "українська філософія входила до історії філософії СРСР" і

"вивчалась на рівні, скажімо, азійської філософії", за умови читання лекцій майже всуціль російською [9, с. 42], то вже на другу половину 60-х років ХХ ст. саме завдяки внеску В. Горського, І. Іваньо, М. Юшманова і їхніх колег із відділу припав пік розпочатих ними досліджень з історії філософії України і відбулося введення до наукового обігу заборонених доти прізвищ та наукового доробку "філософського фронту" УРСР, зокрема його чільних діячів: академіка ВУАН В. Юринця і члена-кореспондента ВУАН П. Демчука. Цікаво, що ця – наукова – реабілітація жертв сталінізму за хрущовської "відлиги" в контексті вибірково-заідеологізованого, та все ж "перепрочитання" їхньої творчої спадщини заклала підвалини усвідомлення філософською спільнотою УРСР статусу спадкоємців знищеної генерації творців української радянської філософської думки і водночас ініціаторів інституціоналізації вітчизняної національної філософської традиції. Показово, що Є. Головаха та В. Горський визнали Інститут філософії ім. Г. Сковороди АН УРСР за прямого наступника ІЧП при ВУЦВК, як і низки його попередників, хоч віковий, ідейно-світоглядний та організаційний розрив між ними є безсумнівним. Визнання майже сімдесятип'ятирічної визначальної ролі цього інституту і Київської філософської школи в продовженні й, власне, відродженні цієї інституціоналізації, як і вивчення нами у монографії [2] та кількох серіях статей історії "філософського фронту" УРСР 20-х – початку 30-х років ХХ ст., дають підстави констатувати умовне її ствердження як фактично першого – насильницькі перерваного, але ж періоду в розвитку історії філософії України як галузі наукового дослідження й академічної дисципліни.

Переходячи до проектів усної історії філософів Т. Чайки, І. Голубович і Студентського товариства усної історії філософії, відзначимо низку вихідних характеристик їхніх наукових пошуків. На відміну від виконаного Т. Чайкою в першому десятиріччі ХХІ ст., завершеного та лише частково оприлюдненого одноосібного проекту інтерв'ювання протягом майже сорока років її вчителів та колег з Інституту філософії ім. Г. Сковороди НАН України – засновників Київської філософської школи, учасники проекту І. Голубович та згаданого товариства, переважно студенти і молоді науковці з Одеського й Київського національних університетів та вишів Львова, здійснюють з другої половини 10-х років ХХІ ст. оперативне оприлюднюване групове інтерв'ювання як вітчизняних філософів-шістдесятників, так і окремих представників українських і зарубіжних науки й культури. Спільним для майже всіх цих інтерв'ю є ведення їх авторами своїх автобіографічних оповідей у трьох основних умовних планах: 1) самоаналіз особистісного формування від дитинства до повноліття у колі родини і друзів; 2) докладний розгляд освітнього процесу і наукового життя УРСР і власного місця та місця своїх колег у них; 3) оцінювання впливу соціокультурних контекстів, зокрема суспільно-політичної ситуації в УРСР (Україні), СРСР та світі. Вивчення цих проектів дозволяє, на наш погляд, виокремити три умовні основні регіонально-міські кола просторової зумовленості отриманих спогадів з усередненою часовою визначеністю, що їх об'єднує – середина ХХ – початок ХХІ ст.

Їх черговість зумовлена вагомістю їхнього внеску: 1) центральноукраїнське з центром у Києві, представлене передусім проектом "Усні історії філософів" Т. Чайки загалом, інтерв'ю Є. Головахи і С. Пролєєва, виконаними Студентським товариством усної історії філософії, і використаними нами інтерв'ю В. Горського, узятим у нього 2001 р. Ю. Завгороднім; 2) західноукраїнське з центром у Львові, представлене узятим

цим товариством інтерв'ю з Я. Стратій і двома інтерв'ю з М. Кашубою, проведеними як на прохання товариства колегами у Львові, так і членом Товариства усної історії Львівського національного університету ім. І. Франка; 3) південноукраїнське з центром в Одесі, представлене проведеними під керівництвом І. Голубович у її проекті усної історії філософії інтерв'ю з О. Роджеро і С. Секундантом. Наведений поділ, який урахує основні підсумки зазначених проектів та низку інтерв'ю поза ними, виявляє низку векторів освітньої підготовки й наукового співробітництва філософів УРСР і незалежної України в них та поза ними: 1) група переважно вихованців Київського державного університету, творців Київської філософської школи і їхніх наступників – насамперед філософів, науковців з Інституту філософії ім. Г. Сковороди АН УРСР; 2) дві класичні філологині – вихованки та співробітниці Львівського державного університету (М. Кашуба) і, крім того, Інституту суспільних наук АН УРСР у Львові, які брали участь у роботі відділу історії філософії України (Я. Стратій працює там і донині); 3) два вихованці Московського державного університету – філософи, викладачі Одеського національного університету ім. І. Мечнікова.

У центрі нашої уваги постали два перші кола, друге з яких, мовознавчо-філософське, підрядне першому – філософському, зберігаючи фахову й ідейну специфіку. Колишні й чинні науковці Інституту філософії ім. Г. Сковороди НАН України, передусім співробітники відділу історії філософії України В. Горський, М. Кашуба і Я. Стратій, та дотичні до його роботи М. Попович і С. Кримський, як і їхній колега Є. Головаха та мемуаристи А. Горак, В. Лісовий і В. Табачковський, які представляють ці кола, звернули в автобіографічних оповідах суттєву увагу на другий і третій з виокремлених нами основних умовних планів. Усі вони, як і інші інтерв'юювані, спільно вдалися до пригадування й осмислення таких цікавих для нас, з огляду на тему цієї статті, обставин власних життя та творчості, як: 1) зміни соціокультурної ситуації в УРСР (Україні), СРСР і світі від епохи сталінізму до незалежної України та, відповідно, статусу, місця й ролі філософії, зокрема історії філософії України, у тогочасних суспільному та науковому житті; 2) розвиток вітчизняного освітнього процесу цього періоду з увагою до власних студентських років і специфіки вітчизняних радянської та пострадянської систем освіти; 3) поступ студій з історії філософії України за участі власної і їхніх колег у роботі однойменного відділу Інституту філософії ім. Г. Сковороди АН УРСР та в Україні і світі в контексті оцінювання роботи цього інституту, діяльності його директорів та керівників згаданого відділу. Водночас вивчення цих обставин урховує інтерв'ю О. Роджеро і С. Секунданта, які змалювали радянське, переважно московське, філософське життя на прикладі власного досвіду навчання в Московському державному університеті.

Панорамно висвітлюючи сутність вказаних обставин, з досить розлогим цитуванням усіх згаданих, крім двох останніх, інтерв'ю в статтях [30; 31], як-от відтворюючи суспільно-політичний образ Київської філософської школи як інноваційного академічного проекту П. Копніна і В. Шинкарука – мікромоделі -прообразу відкритого суспільства в УРСР – та участь найнонконформніших відділів згаданого інституту, насамперед відділу історії філософії України, у цьому, ми звернули окрему увагу на формування творців згаданої школи як, за їх власними і їх колег визначеннями, покоління філософів-шістдесятників. Їхня дієва плідна наукова співпраця в умовах активного розгортання українського національно-культурного та правозахисного руху з низ-

кою діячів знищеного "філософського фронту" УРСР і широким колом вітчизняних гуманітаріїв, зокрема з мовознавцями-перекладачами з класичних мов, заклали підвалини розвитку уже в незалежній Україні проєктів з комплексного вивчення історії вітчизняної філософії. Звертаючись у цій публікації переважно до спогадів Є. Головахи і В. Горського як, на наш погляд, найважливіших свідків та, власне, ініціаторів і учасників вивчення згаданого школою спадщини "філософського фронту" УРСР 20-х – 30-х років ХХ ст., ми водночас задіяли свідчення майже всіх їхніх згаданих вище колег у розгляді суспільно-політичних і наукових передумов та обставин розвитку цього процесу.

Принагідно висвітлено нами в цих статтях [30; 31] розмаїту палітру спогадів А. Горак, С. Кримського та В. Горського про студентське життя Київського державного університету 40-х – 50-х років ХХ ст., як і свідчень М. Кашуби та Я. Стратій про навчання в Львівському державному університеті у ті ж роки, з детальними описами їхніх особистих перипетій, унаочнює, на наш погляд, уже підтвержену вище думкою В. Горського недостатність та заідеологізованість отриманих ними знань з історії філософії в Україні. Засвідчене В. Горським, як і П. Копніним у його інтерв'ю В. Табачковському ще як студенту Київського державного університету, орієнтування студентів на аналіз творів вітчизняних "революційних демократів", наприклад на "пошук матеріалізму та діалектики у віршах Т. Шевченка та Лесі Українки", і на ідеї "матеріалістів-учених, типу Мечнікова", в умовах повного ігнорування доробку "вітчизняної ідеалістичної філософії" доповнювалось прослуховуванням українською мовою, на відміну від усіх інших вишівських дисциплін, заполітизованого курсу історії України. Російськомовна навчальна атмосфера, як і залишковий принцип у відборі для здобуття філософської освіти в основному профнепридатних студентів з інших факультетів, в умовах жорсткої адмініструваності їхнього громадського й особистого життя, яскраво виявлених тенденцій конформізму, кар'єризму і ксенофобії не сприяли формуванню національно свідомої фахової інтелігенції. Спектр оцінок рівня отриманої освіти: від стриманого визнання В. Горським засвоєння у виші лише "філософської абетки" до емоційної критики С. Кримським цієї освіти як чи не всуціль невігластва та абсурду – увиразнює низький і, власне, незадовільний рівень знань студентів тих років з історії філософії в Україні.

Прикметним є вже відзначене [30; 31] протиставлення як цими науковцями, так і їхніми колегами з Інституту філософії ім. Г. Сковороди АН УРСР атмосфери в ньому і вітчизняному науковому і суспільно-політичному житті 60-х – 80-х років ХХ ст. на загал. Спроби відтворити їхні автобіографії позначені спільною причетністю їхніх індивідуальних голосів пам'яті до наявного тоді в цьому інституті, за визначеннями М. Поповича і С. Пролєєва, "іншого світу" – "київського мисленнєвого середовища" як, на думку С. Кримського, справжнього філософського середовища з вільною творчою і веселою атмосферою, або ж, за високосимволічним узагальненням В. Горського, "острова щастя". Зазначаючи, що хоч після 1972 р. в інституті "дуже посилювався контроль з боку наглядових органів і спецслужб", а "кожен п'ятий" у ньому, за словами його ж "старших колег", "був стукач", Є. Головаха наголосив, що "домінантою" цього закладу "залишався, попри все, дух свободи". Якщо А. Горак прямо визнав інститут за блимаючий вогник, який світив у наймряковинніші періоди мракобісся, то В. Табачковський одним із перших удався до філософського аналізу "етосу" Київської філософської школи як "справді творчого співтовариства",

яке "не змогли знищити будь-які зміни політичної й ідеологічної кон'юнктури". Один із чільних нонконформних підрозділів цього інституту, відділ історії філософії України, став у 60-х роках ХХ ст. яскравим підтвердженням демократичних змін у вітчизняній освіті і науці епохи хрущовської "відлиги", зокрема відходу від, за словами Є. Головахи, традиційного розгляду українських філософів саме як "адапторів" марксистських ідей до реалій УРСР.

Однією з головних прикмет аналізованих у цій статті інтерв'ю є значна увага їх авторів до особистісного начала в діяльності як самого інституту, так і відділу історії філософії в Україні за всієї його історії: від новозаснованого відділу історії філософської та суспільно-політичної думки на Україні (1946–1962) під орудою М. Новикова (1946–1953), І. Головахи (1953–1954) та Д. Острянина (1954–1962) до сучасного відділу історії філософії України (1989 – донині) під керівництвом В. Нічик (1990–1996), В. Лісового (1997–2009) та С. Йосипенка (з 2010). Цікаво те, що як С. Кримський і В. Горський, так і Є. Головаха, М. Кашуба і Я. Стратій, звернули у своїх інтерв'ю суттєву увагу на історію відділу саме за директорства в інституті Д. Острянина (1952–1962), П. Копніна (1962–1968) і В. Шинкарука (1968–2001). Пригадуючи різні аспекти діяльності відділу в ці роки як відділу історії філософської та соціологічної думки на Україні на чолі з В. Євдокименком (1963–1972) і П. Манзенком (1972–1983), а в 1984–1986 рр. – як секторів домарксистської філософії на Україні та історії марксистсько-ленінської філософії в Українській РСР під орудою, відповідно, В. Нічик і П. Манзенка, інтерв'юювані вчені висвітлили чимало невідомих і, власне, непублічних її моментів. Згадаємо серед них такі, як: замовчуване протистояння очільників відділу та репресії влади УРСР проти нього; оцінки колег з відділу і керівників інституту, включно з їхнім особистим життям; розгляд перипетій у постановці дослідницьких проблем та отриманні здобутків, як, наприклад, наукове конкурування, цензурні утиски, залежність науковців цього й інших відділів від керівництва інституту й органів влади.

Протиставляючи, як і Є. Головаха, етапи директорування Д. Острянина і П. Копніна, який "був прогресивною людиною, зорієнтованою на щось нове й конструктивне", та "вважав, що треба піднімати філософські дослідження на новий рівень", С. Кримський і В. Горський відзначили його виняткову роль у формуванні "в інституті, та й в Україні загалом, справжнього філософського середовища" та системному розгортанні низки науково-дослідних проєктів з вивчення історії філософії України. Звертаючи в інтерв'ю Ю. Завгородньому, і особливо у своїх спогадах 90-х років ХХ ст. та в інтерв'ю Т. Чайці, найбільшу, порівняно з іншими інтерв'ююваними, увагу на те, як відділ історії філософії в Україні за його активної участі розпочав, за його словами, вивчення впритул історії української філософії 20-х – 30-х років ХХ ст. "з легкої руки Копніна", В. Горський відзначив важливу роль у цьому процесі, крім В. Євдокименка, І. Іваньо, В. Губенка, В. Роменця й Є. Пронюка, передусім уже не раз згаданого вище М. Юшманова та його спогадів. Відзначаючи його "дуже цікаву фігуру", про яку "є сенс розповісти окремо", він порівняв його долю, яка "склалась доволі трагічно", з долею "усієї філософії радянського періоду". Згадуючи про плідну наукову роботу М. Юшманова у відділі за дієвого сприяння його колег, завдяки чому він спромігся захистити кандидатську і докторську дисертації, В. Горський згадав про "гримасу долі", а саме про опонування М. Юшманову на захисті другої з них М. Мітіна

як одного з чільних ініціаторів "гоніння на філософів" в СРСР у 30-х роках ХХ ст., який був вимушений визнати цінність доробку М. Юшманова і засудити як несправедливе його репресування.

Водночас він проілюстрував дихотомію в оцінюванні епохи сталінізму її жертвами на прикладі критичного ставлення до М. Юшманова репресованого, як і він, філософа УРСР Я. Блудова, який "сам пройшов всі кола пекла по повній програмі" та "до кінця життя так і не змінив своїх поглядів" і вважав своїх репресованих колег-філософів з ВУАМЛІН за "ворогів народу, агентів кулацтва і гідних усілякого засудження". Розглядаючи постать Я. Блудова як "своєрідний відгомін пристрастей", які вирували протягом "періоду тих самих філософських дискусій", зокрема його "вкрай обурливу реакцію" на одну з перших розвідок М. Юшманова на цю тему як "здіймання на щит" "юринців, демчуків" та інших "ворогів народу", В. Горський зазначив, що як публікації та усні спогади М. Юшманова, так і спогади й студії його колег, зокрема того ж Я. Блудова як "не останньої фігури на філософській ниві" в УРСР, були "в нашій роботі неочініненою підмогою" і, власне, першоджерелом. Осмислюючи в інтерв'ю Т. Чайці низку чільних постатей "українських філософів початку 20-х – кінця 30-х років", а саме діячів "філософського фронту" УРСР – академіків ВУАН С. Семковського, В. Юринця і П. Демчука як "цілу хвилю" та "окрему історію існування нашого інституту в довоєнний період" і, власне, "те покоління, яким ми, історики української філософії, зараз впритул мали б зайнятися", він висвітлив перипетії виходу у світ однієї з перших колективних монографій на цю тему – присвяченої сторіччю з дня народження В. Леніна праці "Торжество ленинских философских идей на Украине" (1969).

Згадуючи про спільну роботу відділу над цим проектом у 1965–1969 рр., він указав на пов'язаний із ним явний симптом переходу від "теплих 60-х" до "жорсткого періоду 70-х", чи "початку брежнєвського періоду", – звільнення з відділу та інституту В. Губенка за його завуальований виступ у цій праці проти "перетворення на догму" вчення В. Леніна як таке, що передувало репресіям 1972 р. "гоніння нижчого чину" і, по суті, "першу ластівку" закінчення "копнінського періоду". Відгортаючи завісу над методами й підходами роботи над цією тематикою у контексті висвітлення подробиць життєвого і наукового шляхів згаданих чільних діячів "філософського фронту" УРСР, між іншим, їх спільної участі в сумнозвісному "філософському диспуті" – Республіканській нараді марксистсько-ленінських науково-дослідних установ у Харкові (1930), В. Горський засвідчив предметне знайомство зі спадщиною С. Семковського, В. Юринця і П. Демчука, зокрема з докладно вивченими нами в монографії [2] публікаціями другого з них із феноменології й естетики та підсумковим збірником статей "Розклад сучасної буржуазної філософії" (1931) останнього. Визнаючи 20-ті – 30-ті роки ХХ ст. за період "становлення сталінської жорсткої системи розуміння філософії" з огляду не лише на відомі йому публікації матеріалів цієї й низки інших філософських дискусій тих років, але й частково збережені спогади М. Юшманова, Я. Блудова та низки їхніх сучасників, він водночас визнав його за "період філософських шукань" і так з'ясував його зміст: "Розумієш, ці люди щиро прагнули переосмислити досвід філософії з погляду ідей марксизму, якому вони були суб'єктивно віддані, і в процесі цієї дискусії, пошуків іноді виникали й цікаві, гідні аналізу позиції, які були цілком у межах філософії як строгої наукової теорії. Так ось, у 60-ті роки, якраз за часів Копніна, ми займалися цією історією й таким аналізом" [9, с. 87].

Докладно спиняючись у своєму інтерв'ю на висвітленні "атмосфери" в українській філософії кінця 40-х – початку 50-х років ХХ ст., зокрема вказуючи, що її характерною ознакою було те, що всі найвпливовіші посади зазвичай обіймали вихідці з центральних органів партії, зокрема покарані "засланням на науку", а перша з ідей, якими вона "була обтяжена на той час", полягала в тому, "щоб нікого не репресували", для чого тоді "потрібно було виявляти величезну обережність", молодший колега В. Горського Є. Головаха вдався до оцінки покоління своїх батьків. Визнаючи, що вони "не любили згадувати нічого", бо "пережили найстрашніші часи", "народилися в часи Жовтневої революції, пройшли всі репресії, голод, страшну війну", він провів межу між, з одного боку, ними і водночас "дивною людиною професором Юшмановим" та, з іншого, докторами філософських наук "Єневичем і Москаленком" у повоєнному Києві як "своєрідними інквізиторами у філософії". Згадуючи, як і В. Горський, про історію філософських установ УРСР 20-х – 30-х років ХХ ст., наприклад про ІЧП при ВУЦВК та про "червону професуру", зокрема "фахівців, які знали світову філософію й отримали справжню освіту", він, цілком суголосно В. Горському, С. Кримському і В. Шинкаруку [28], підкреслив, що заснування Інституту філософії ім. Г. Сковороди АН УРСР, який з 30-х до 1946-го року включно "існував на папері" "без жодного співробітника", було, власне, продовженням обірваної сталінським режимом інституціоналізації вітчизняної національної філософської традиції епохи "Розстріляного Відродження".

Показово, що саме творці Київської філософської школи В. Шинкарук і В. Горський доволі предметно актуалізували цю тему, як і загалом проблему спадковості поколінь у вітчизняній філософії ХХ ст., у своїх спогадах ще в 90-х роках ХХ ст. Констатуючи фактично переривання цієї наступності внаслідок "репресій і втрат за сталінських часів", зокрема визнаючи за повоєнний центр філософського життя в УРСР історико-філософський факультет Київського державного університету, В. Шинкарук вказав: "Коли 1936 року гуманітарні інститути, що до того часу входили до Всеукраїнської асоціації марксистсько-ленінських науково-дослідних інститутів (ВУАМЛІН), зокрема й Інститут філософії, вливалися в АН України, то від Інституту філософії залишилися "ріжки та ніжки" – практично всі його наукові кадри були репресовані. Відновився він лише в 1946 році й впродовж тривалого часу не мав можливості для розвитку. На початок "відлиги" в його складі був лише один доктор філософських наук, сам директор Інституту (Д. Х. Острянин)" [28, с. 8–9]. Докладніше зупиняючись на розгляді цього питання у спогадах, присвячених п'ятдесятиріччю з дня заснування Інституту філософії ім. Г. Сковороди НАН України, на той час завідувач кафедри філософії та релігієзнавства НаУКМА В. Горський визнав за "неоднозначну" дату цього ювілею й піддав її критиці з огляду на тему історії вітчизняної інституційної академічної філософії.

Поруючи питання датування історії академічного осередку", який і "координував дослідження у галузі філософії, які відбувалися в Україні", він зауважив: "Можна відлік цієї історії вести з 1920 року, коли при історико-філологічному відділі АН України було створено Комісію з вивчення громадських течій в Україні, де вели також і філософські дослідження. Можна – з 1922 чи 1925 року, коли при соціально-економічному відділі Академії наук почав працювати семінар з вивчення суспільного життя (1922), через три роки перейменований на семінар із соціальної філософії (1925). Такою датою можна вважати й 1926 р., коли при Академії наук було

створено Київську науково-дослідну кафедру марксизму-ленінізму. Щоправда, академічним осередком, що здійснювали дослідження у галузі філософії, протистояли більш могутні позаакадемічні центри, які об'єднувалися у Всеукраїнську асоціацію марксистсько-ленінських науково-дослідних інститутів (ВУАМЛІН). Серед них був і Інститут філософії" [10, с. 24–25]. Згадуючи про входження зазначених інститутів до складу відділення суспільних наук ВУАН у Києві, на яке в 1937 р. було перетворено на ВУАМЛІН, В. Горський описав, як це не менш показово зробив у своєму інтерв'ю ще один свідок оповідей М. Юшманова про ці події Є. Головаха, парадоксальну ситуацію зі згаданим інститутом: хоча "жодних офіційних ухвал про його закриття не було", він таки "сам" "припинив своє існування" внаслідок ув'язнення НКВС його "останнього співпрацівника".

Стверджуючи, що "інституційне філософування" у системі АН УРСР з середини 30-х років ХХ ст. "загалом припинилося" і що "трагічний підсумок" передісторії вітчизняної інституційної академічної філософії в 1937 р. був, з його погляду, цілком логічним з огляду на насаджуване ВКП(б) офіційне розуміння сутності і значення філософії, В. Горський підкреслив, що потреба в розвитку останнього для обґрунтування офіційної ідеології СРСР стала, у свою чергу, підставою для відкриття у 1946 р. Інституту філософії ім. Г. Сковороди АН УРСР. Указуючи на чергову парадоксальність ситуації, коли філософії в УРСР було наказано жити в умовах, які виключали можливість нормального філософського мислення, але в яких, проте, "українська академічна філософія" все-таки "вижила", він визнав визначеність "неоднозначністю ситуації", у якій опинилася філософія в УРСР кінця 20-х – 30-х років ХХ ст., "умов її існування" принаймні протягом двох наступних десятиліть, коли вже було відкрито цей інститут. Оцінюючи, як і С. Кримський, покоління своїх викладачів у виші та перших керівників в інституті як "стару гвардію", зокрема зараховуючи до них "тямущого спеціаліста", але "дивакуватого такого, не від світу цього і все не в лад" М. Юшманова, і М. Шлепакова як учених, хто "якось скуштував плодів домарксистської філософії і дорадянського способу життя", та критичніше оцінених нею Ф. Єневича та Д. Острянина, колега і перевеснича В. Горського А. Горак, що цікаво, доволі діалектично визнала своє покоління філософів-шістдесятників за "продовження, навіть у формі заперечення", генерації цих її "попередників".

Проводячи паралель між "звертанням до діяльного начала в людині в шістдесяті роки" творців Київської філософської школи, зокрема В. Іванова й ін., та передуючим йому таким звертанням "під час національного відродження" 20-х років ХХ ст. В. Юринця, зокрема узаляжнюючи їхні спроби "зорієнтуватись на людиноцентровану онтологію", в тому числі від високої оцінки В. Юринцем "романтичного вітаїзму" і концепції "фаустівської людини" М. Хвильового, В. Табачковський, у власну чергу, генетично пов'язав у нарисах [24] перше та друге, або "розстріляне" і "не розстріляне", філософські відродження 20-х та 60-х років ХХ ст. в УРСР.

На наш погляд, наявні в спогадах творців Київської філософської школи спроби їх узаляжнення як важливих чинників ідейно-світоглядного визначення вітчизняного культуро-, націо- і державотворення в ХХ ст. мають слушність. Думка О. Роджеро, що філософам-шістдесятникам СРСР дозволяли жити й існувати у філософії ув'язнення, і надія на подолання "традиції догми та косності", на звільнення від вульгаризації настанов учення К. Маркса і здійснення "певної "конвергенції" ідей автентичного марксизму з проблематикою після-

марксової західної філософської думки, визначає, на наш погляд, продовження ними європейського вектора у філософії УРСР 20-х – 30-х років ХХ ст., передусім досліджених нами [2] культурфілософських пошуків вихованців Віденського університету, чільних апологетів А. Деборіна в УРСР – антимеханістів-"діалектиків" В. Юринця та П. Демчука.

Безумовне успадкування їхнього антитоталітаристського – хоч підцензурного, але ж виразно неомарксистського дискурсу творцями Київської філософської школи, зокрема ґрунтовна спроба юринцезнавця УРСР І. Іваньо осмислити й розвинути у працях 60-х – 80-х років ХХ ст. антисталінську культурфілософську концепцію В. Юринця про "тип соціалістичної культури", надалі потребують докладного фахового вивчення. Його вимушена в ті роки підцензурність не дала дослідникам згаданої школи вийти у своїх студіях на цю тему поза межі фрагментарних висвітлень її окремих – дозволених для розгляду – аспектів, тоді як у незалежній Україні проблема еволюції філософських засад українського націонал-комунізму епохи "Розстріляного Відродження" у науковому пошуку філософів-шістдесятників УРСР здобулась на окремі спроби її оцінки саме в дослідженій у цій статті мемуаристиці творців згаданої школи. Їхня дієва спроба "розхитування жорсткої схеми ленінсько-сталінського образу марксистської філософії" в УРСР з позиції "автентичного марксизму", чи "марксистського фундаменталізму", засвідчена в спогадах В. Горського, яку надихали, зокрема, й євромарксистські ідеї В. Юринця і П. Демчука, знайшла яскраве вираження у студіях учених з двох найнонконформніших дисидентських відділів Інституту філософії АН УРСР – історії філософії України та логіки і методології науки, В. Горського, І. Іваньо, В. Табачковського, М. Роженка, С. Кримського та ін.

Висновок. Виходячи з підсумків виконаного нами в монографії [2] та в низці циклів статей комплексного аналізу "філософського фронту" УРСР епохи "Розстріляного Відродження", переважно культурфілософських ідей та вчень його чільних діячів В. Юринця, П. Демчука й групи їхніх колег-філософів, на основі масиву досліджень їхньої наукової спадщини у 60-х – 90-х роках ХХ ст. творцями Київської філософської школи, ми вдалились у цій статті до розгляду їхніх інтерв'ю, що вперше розкривають непідцензурним чином історію цих студій, як до альтернативних джерел історико-філософського пошуку. Виконані в межах перших вітчизняних проєктів усної історії філософів Т. Чайки, І. Голубович та Студентського товариства усної історії філософії вже в незалежній Україні, ці автобіографічні відтворення-спогади поділені на три умовні регіонально-міські кола: центральноукраїнське, західноукраїнське та південноукраїнське, – з їх центрами, відповідно, у Києві, Львові й Одесі, і спільно розкривають погляд своїх авторів на специфіку розвитку вітчизняних філософських освіти і науки в УРСР другої половини ХХ ст. Інтерв'ю діячів Київської філософської школи В. Горського, Є. Головахи і С. Кримського, як і спогади їхніх колег В. Шинкарука, А. Горак та В. Табачковського, представляють перше із цих кіл, уміщуючи цікаві маловідомі свідчення про обставини вивчення ними та їхніми співробітниками з цього інституту, здебільшого відділу історії філософії України, наукової спадщини знищених сталінським режимом філософів УРСР.

Усні спогади та мемуаристика цих науковців – представників покоління філософів-шістдесятників УРСР, які спільно вдалились до спроби верифікування "канонізованого образу марксизму" в другій половині ХХ ст., за хрущовської відлиги" і неосталінського "застою", сут-

тево коригують офіційне бачення радянською й, багато в чому, пострадянською історико-філософською думкою місця й ролі "філософського фронту" УРСР у процесі інституціоналізуваннн вітчизняної національної філософської традиції. Його основний – радянський – трагічний і суперечливий період, представлений частково дослідженою ними спадщиною репресованих сталінізмом філософів УРСР, професорів філософії В. Юринця, П. Демчука і їхніх колег, як і діяльністю філософських установ УРСР – прямих попередників Інституту філософії ім. Г. Сковороди АН УРСР і самої Київської філософської школи, був, на наш погляд, першим етапом розвинутої згодом цією школою в пост-сталінському УРСР відповідної інституціоналізації. За спогадами В. Горського, Є. Головахи, А. Горак та їхніх колег, значну, хоча й доволі контраверсійну роль у їх фаховому становленні відіграла "стара гвардія", а саме реабілітовані філософи УРСР, зокрема М. Юшманов як один із чільних дослідників зазначеного першого етапу. Осмислення його життєвого досвіду, як і досвіду покоління власних батьків та дитинства в сталінському СРСР, цими вченими у контексті переоцінки місця й ролі згаданого інституту в науковій реабілітації вітчизняної філософської думки 20-х – 30-х років ХХ ст. за свідчило потребу вивчення варіативного позиціонування ними як її організаційно-ідейного спадкоємця і наступника саме Київської філософської школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вдовиченко Г. В. Історія Київської філософської школи в усних спогадах її творців: студії з історії філософії та культури Київської Русі / Г. В. Вдовиченко // Гуманітарно-релігійнознавчий вісник "Софія". – № 1 (17). – 2021. – С. 25–32.
2. Вдовиченко Г. В. Культурфілософська спадщина філософів УРСР епохи "Розстріляного Відродження": монографія / Г. В. Вдовиченко. – К.: ВПЦ "Київський університет", 2015. – 511 с.
3. Вдовиченко Г. В. Культурфілософська спадщина філософів УРСР 20-х – 30-х рр. ХХ ст. у оцінках дослідників / Г. В. Вдовиченко // Політологічний вісник : зб. наук. праць. – К.: ВАДЕКС, 2013. – Вип. 71. – С. 32–43.
4. Вдовиченко Г. В. Сучасна культурологія перед викликом глобальних проблем (Розділ 6) / Г. В. Вдовиченко // Культурологія : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Г. В. Вдовиченко та ін. ; за ред. А. Є. Конверського. – Харків : Фоліо, 2013. – С. 777–863.
5. Вілен Горський: дотики, смисли, споглядання: зб. наук. праць / за ред. М. Л. Ткачук ; уперяд. М. Л. Ткачук, Л. Д. Архипова. – К.: Аграр Медіа Груп, 2011. – 387 с.
6. Головаха Є. Суб'єктивний погляд на українську філософію (Розмова із Ксенією Зборовською, Аміною Кхелуфі та Всеволодом Хомою) / Євген Головаха // *Sententiae*. – 2017. – № 1 (XXXVI). – С. 173–214.
7. Голубович І. Усна історія філософії та усна історія філософів у соціокультурному та інтелектуальному контекстах / Інна Голубовська // *Філософська думка*. – 2019. – № 6. – С. 105–114.
8. Горак А. Сорок сороков / Анна Горак. – К.: СтилоС, 2009. – 365 с.
9. Горський В. Я прожив счастливую жизнь (Цикл інтерв'ю Т. А. Чайки) / В. С. Горський, Т. А. Чайка. – К.: Изд. дом Дмитрия Бурого, 2014. – 176 с.
10. Горський В. Дещо про історію з історією філософії (суб'єктивні міркування з приводу ювілею) / Вілен Горський // *Філософська думка*. – 1998. – № 4–6. – С. 23–41.
11. Йосипенко С. "Більше ніж інтерв'ю". Огляд тематичного блоку "Усна історія філософії" часопису "Філософська думка" / Сергій Йосипенко // *Sententiae*. – 2019. – № 2 (XXXVIII). – С. 86–97.
12. Йосипенко С. Відділ історії філософії України: від філософів Давньої України до сьогодення / Сергій Йосипенко // *Філософська думка*. – 2016. – № 6. – С. 34–37.
13. Йосипенко С. Історія філософії України як галузь наукового дослідження і академічна дисципліна в 1950–2000 роках / Сергій Йосипенко, Олена Вдовина, Микола Симчич // *Sententiae*. – 2011. – № 2 (XXV). – С. 108–119.
14. Йосипенко С. Усна історія філософії: письмовий формат. Круглий стіл "Філософської думки" / Сергій Йосипенко, Ксенія Зборовська // *Філософська думка*. – 2019. – № 4. – С. 6–52.
15. Кашуба М. "Філософія – це квітка, яка розцвітає на тлі епохи" (Розмова з Павлом Бартусяком, Володимиром Олінкевичем і Олесею Смолінською) / Марія Кашуба // *Sententiae*. – 2017. – № 2 (XXXVI). – С. 154–170.
16. Конверський А. Філософська думка у Київському університеті / А. Є. Конверський, І. В. Бічко, І. В. Огородник. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 336 с.

17. Крымский С. Б. Сергей Крымский: Наш разговор длиною в жизнь (Цикл інтерв'ю Т. А. Чайки) / С. Б. Крымский, Т. А. Чайка. – К.: Изд. дом Дмитрия Бурого, 2012. – 436 с.
18. Кхелуфі А. Науковий семінар студентського товариства усної історії філософії / Аміна Кхелуфі // *Sententiae*. – 2019. – № 2 (XXXVIII). – С. 215–218.
19. Роджеро А. Из истории советской философии 60–70-х годов : у 2 ч. / А. Роджеро // Докса. – 2017. – Вип. 2. – С. 202–222. – Часть 2.
20. Роженко М. Трагедія академіка Володимира Юринця (Штрихи до історії української філософії радянської доби) / Микола Роженко. – К.: Український Центр духовної культури, 1996. – 192 с.
21. Секундант С. Історія філософії як покликання : у 2 ч. Частина 1. "У шкільні роки я вважав, що сенс життя – написати добру гумористичну книжку" (Розмова із І. Ореховим, К. Устименко і М. Шевчук) / Сергій Секундант // *Sententiae*. – 2019. – № 2 (XXXVIII). – С. 165–200.
22. Сімороз О. Необхідність рефлексії в усній історії філософії / Ольга Сімороз // *Філософська думка*. – 2019. – № 4. – С. 53–66.
23. Стратій Я. Українська філософія на злам епох (Розмова зі Ксенією Зборовською, Геннадієм Зінченком і Софією Дмитренко) / Ярослав Стратій // *Sententiae*. – 2018. – № 1 (XXXVII). – С. 183–217.
24. Табачковський В. У пошуках невідомого часу (Нариси про творчу спадщину українських філософів-шестидесятників) / Віталій Табачковський. – К.: ПАРАПАН, 2002. – 300 с.
25. Чайка Т. Доторк. Презентація проекту "Усні історії філософів" / Тетяна Чайка // *Філософська думка*. – 2009. – № 3. – С. 140–145.
26. Чайка Т. Побачення з Петром Йолоном / Тетяна Чайка // *Філософська думка*. – 2019. – № 2. – С. 97–112.
27. Шеремета О. Радянські дослідження філософської думки України: ідеологічний та адміністративний контекст дослідницьких стратегій / Оксана Шеремета // *Філософська думка*. – 2013. – № 1. – С. 90–102.
28. Шинкарук В. "Хрущовська відлига" і нові тенденції в дослідженнях Інституту філософії АН України в 1960-х роках / Володимир Шинкарук // *Філософська думка*. – 1998. – № 4–6. – С. 5–22.
29. Юшманов М. Історія філософських установ на Україні в період 1920 – 1966 рр. / М. З. Юшманов // Розвиток філософії в Українській РСР / ред. кол.: В. Ю. Євдокименко, В. О. Василенко, П. І. Гаврилюк та ін. – К.: Наукова думка, 1968. – С. 487–524.
30. Vdovychenko H. Personal Dimensions of the Kyiv Philosophical School and its Images through the Voices of Memory [Electronic resource] / H. Vdovychenko // *Future Human Image*. – 2020. – Vol. 14. – P. 90–101. – Mode of access : <https://doi.org/10.29202/fhi/14/11>
31. Vdovychenko H. Socio-Political Image of the Kyiv Philosophical School: from Internal Resistance to Open Attitude [Electronic resource] / H. Vdovychenko // *Ukrainian Policymaker*. – 2020. – Vol. 7. – P. 83–96. – Mode of access : <https://doi.org/10.29202/up/7/10>

REFERENCES

1. Vdovychenko, H. V. (2021). Istorija Kyjivskoyi filosofskoji shkoly v usnykh spogadakh jiji tvortsviv: studii z istoriji filosofiji ta kylvtry Kyjivskoji Rysi [History of the Kyiv Philosophical School in the Oral Recollections of Its Creators: Studies in the History of Philosophy and Culture of Kyivan Rus]. *Sophia*, issue 1(17), 25–32.
2. Vdovychenko, H. V. (2015). *Kulturfilosofska spadshyna filosofiv USSR epochy "Rozstrylanogo Vidrodzhennya": monografiya* [The philosophy of culture heritage of the Shouted Renaissance's philosophers of the Ukrainian SSR: monograph]. Kyiv, Kyivskiy universitet.
3. Vdovychenko, H. V. (2013). Kulturfilosofska spadshyna filosofiv USSR 20-h – 30-h rr. XX st. v oznakach doslidnykiv [Cultural and philosophical heritage of the philosophers of the Ukrainian SSR in the 1920s – 1930s in the assessments of researchers]. *Politolichnyi visnyk: Zbirnyk naukovykh prats*, issue 71, 32–43.
4. Vdovychenko, H. V. (2013). Rozdil 6. Sychasna kulturologya pered vyklykom globalnykh problem. *Kulturologya: pidruchnyk dlya studentiv vyshchych navchalnykh zakladiv* [Chapter 6. Modern culturology before the challenge of global problems. *Culturology: Textbook for higher education*], Kharkiv, Folio.
5. Vilen Gorskyi: dotyky, smysly, spoglyadyannya: zbirnyk naukovykh prats (2011). [Vilen Gorskyi: touches, meanings, contemplations: collection of scientific works]. Kyiv, Agrar Media Group.
6. Golovakha, Ye. (2017). Sub'ektivnyi poglyad na ukrainskyi filosofiju (Rozmova z Ksenijeju Zborovskoyi, Aminoiu Khelufi ta Vsevolodom Khomoiu) [Subjective view of Ukrainian philosophy (Conversation with Xenija Zborovska, Amina Khelufi and Vsevolod Khoma)]. *Sententiae*, 1 (XXXVI), 173–214.
7. Golybovykh, I. (2019). Uсна istorija filosofii ta usna istorija filosofiv y sociokulturalnomu ta intelektualnomu kontekstakh [Oral history of philosophy and oral history of philosophers in socio-cultural and intellectual contexts]. *Filosofska Dumka*, 6, 105–114.
8. Horak, H. (2009). *Sorok sороков* [Forty forties]. Kyiv, Stylos.
9. Horskyy, V. (2014). *Jya prozhnyi shchasllyvyju zhizn (Tsykl intervju Tajanyi Chayki)* [I lived a happy life (T. A. Chayka Interview Cycle)]. Kyiv, Izdatelskyj dom Dmytrija Byrago.
10. Horskyy, V. (1998). Deshcho pro istoriju z istorijeju filosofii (syb'ektivnyi mirkyvannya z pryvody juvileju) [Something about history with the history of philosophy (subjective considerations about the anniversary)], *Filosofska Dumka*, 4–6, 23–41.
11. Yosypenko, S. (2019). "Bilshе nizh intervju". Oglyad tematichnogo bloky "Uсна istorija filosofiji" chasopysy "Filosofska dymka" ["More than an

interview". The review of a special issue The Oral History of Philosophy in Filosofska Dumka journal]. *Sententiae*, 2 (XXXVIII), 86–97.

12. Yosypenko, S. (2016). Vidill istoriji filozofiji Ukrainy: vid filosofiv davnyoji Ukrainy do sygodennya [Department of History of Philosophy of Ukraine: from ancient Ukraine to modern philosophers]. *Filosofska Dumka*, 6, 34–37.

13. Yosypenko, S., Vdovyna, O., Symchych, M. (2011). Istoriya filozofii Ukrainy jak galyz naykovogo doslydzhennya i akademichna dystyplina v 1950–2000 rokach [History of Ukrainian philosophy as a sphere of research and academic discipline in 1950–2000]. *Sententiae*, 2 (XXV), 108–119.

14. Yosypenko, S., Zborovska, X. (2019). Usna istoriya filozofiji: pismovyi format [Oral history of philosophy: written format]. *Filosofska Dumka*, 4, 6–52.

15. Kashuba, M. (2017). "Filozofija – tse kvitka, jaka rozcvitaje na tli epochy" (Rozмова z Pavlom Bartysyakom, Volodymyrom Olynkevychem i Oleseju Smolinskoju) ["Philosophy is a flower blooming against a background of an epoch" (Conversation with Pavlo Bartusiak, Volodymyr Olinkevych and Olesia Smolinska)]. *Sententiae*, 2 (XXXVI), 154–170.

16. Konverskyi, A., Bychko, I., Ohorodnyk, I. (2005). *Filosofska dumka v Kijevskomu universyteti* [Philosophical Thought at Kiev University: History and Modernity]. Kyiv, Tsentr navchalnoji literatury.

17. Krymskyi, S. (2012). *Serhey Krymskyi: Nash razgovor dlinou v zhyzn (Tsykl intervju Tatjany Chayki)* [Our conversation as long as life itself (T. A. Chayka Interview Cycle)]. Kyiv, Izdatel'skyj dom Dmytrija Byrago.

18. Khelufi, A. (2019). Naukovyj seminar student'skogo tovarystva usnoj istoriji filozofiji (Scientific Seminar of the Student Society of Oral History of Philosophy). *Sententiae*, 2 (XXXVIII), 215–218.

19. Rogero, A. (2017). Iz istoriji sovet'skoi filozofii 60–70-h godov (chast 2) [From the History of Soviet Philosophy of the 1960s and 1970s (Part 2)]. *Doksa*, 2, 202–222.

20. Rozhenko, M. (1996). *Tragedija academica Volodymyra Yurintska (Shtrychy do istoriji ukrajinskoi filozofii radyanskoji doby)* [The tragedy of Academician Volodymyr Yurynets (Touches to the history of Ukrainian philosophy of the Soviet era)]. Kyiv, Ykrajinski Tsentr dychovojni kultyry.

21. Secundant, S. (2019). Istoriya filozofii jak poklykannya. Chastyna I. "U shkilni roky ja vvarezhav, sho sens zhyt'tya – napsaty dobry gumorystychny knyzhky" (Rozмова iz I. Orechovym, K. Ustymenko i M. Shevchuk) [History of philosophy as a Vocation. Part I. (Conversation with I. Orekhov, K. Ustymenko and M. Shevchuk)]. *Sententiae*, 2 (XXXVIII), 165–200.

22. Symoroz, O. (2019). Neobhydnyk refleksiji v usnij istorii filozofii [The need for reflection in the oral history of philosophy]. *Filosofska Dumka*, 4, 53–66.

23. Stratii, Y. (2018). Ukrajinska filozofija na zlami epoch (Rozмова z Ksenijeju Zborovskuju, Gennadijem Zinchenkom i Sofijeju Dmytrenko) [Ukrainian Philosophy on the Fracture of Epoch (Conversation with Ksenia Zborovska, Gennady Zinchenko and Sophia Dmitrenko)]. *Sententiae*, 1 (XXXVII), 183–217.

24. Tabachkovskiy, V. (2002). *V poshykach nevrachenogo chasy (Narysy pro tvorchy spadschyny ukrajinskych filozofiv-shistdysyatsyiv)* [In Search of Non-Wasted Time. Essays on the Creative Heritage of the Ukrainian Philosophers of the Sixties]. Kyiv, Vydavnytstvo PARAPAN.

25. Chayka, T. (2009). Dotork. Prezentaciya proekty "Usni istoriji filozofiv" [The Touching. The Presentation of the Project "The Philosophers' Oral Histories"]. *Filosofska Dumka*, 3, 140–145.

26. Chayka, T. (2019). Pobachennya z Petrom Yolonom [Date with Petro Yolon]. *Filosofska Dumka*, 2, 97–112.

27. Sheremeta, O. (2013). Radyanskyi doslidjennya filozofskoyi dymky Ukrainy: ideologichni ta administrativnyi kontekst doclidnytskych strategij [Soviet investigations of the philosophic thought of Ukraine: ideological and administrative context of research strategies]. *Filosofska Dumka*, 1, 90–102.

28. Shynkaruk, V. (1998). "Khrushchovskya vidlyga" i novi tendentsii v doslidjennyah Instytutu Filozofii Akademiji nauk Ukrainy v 1960-h rokach ["Khrushchev Thaw" and New Trends in Research of the Institute of Philosophy of the Academy of Sciences of Ukraine in the 1960s.]. *Filosofska Dumka*, 4–6, 5–22.

29. Yushmanov, M. (1968) Istoriya filozofskych ustanov na Ukraini v period 1920–1966 rr. *Rozvytok filozofii v Ukrajinskij RSR* [History of philosophical institutions in Ukraine in the period 1920 – 1966. *Development of Philosophy in Ukrainian SSR*]. Kyiv, Naukova Dumka.

30. Vdovychenko, H. (2020). Personal Dimensions of the Kyiv Philosophical School and its Images through the Voices of Memory. *Future Human Image*, Volume 14, 90–101. Retrieved from <https://doi.org/10.29202/fhi/14/11>

31. Vdovychenko, H. (2020). Socio-Political Image of the Kyiv Philosophical School: from Internal Resistance to Open Attitude. *Ukrainian Policymaker*, Volume 7, 83–96. Retrieved from <https://doi.org/10.29202/up/7/10>

Надійшла до редколегії 11.08.21

H. V. Vdovychenko, Doctor of Philosophical Science, Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv,
60, Volodymyrska Street, Kyiv, 01033, Ukraine

HISTORY OF THE KYIV PHILOSOPHICAL SCHOOL IN THE ORAL RECOLLECTIONS OF ITS CREATORS (THE ERA OF THE EXECUTED RENAISSANCE)

The article deals with the revival by the Kyiv philosophical school of the second half of the 20th century of the first academic research on the history of Ukrainian philosophy, interrupted in the 1930s. These studies were a component of the innovative project of P. Kopnin and V. Shynkaruk as the directors of the H. Skovoroda Institute of Philosophy and were carried out in the contradictory conditions of the Khrushchev "thaw" and stagnation by the illustrious generation of the philosophers-Sixtiers of the Ukrainian SSR. Their memories were mainly realized in T. Chaika's project "The Philosophers' Oral Histories" in the form of autobiographical reconstructions of S. Krymskyi, P. Yolon, V. Horskyi and M. Popovych and also in the corresponding reconstructions of their colleagues Y. Golovakha, M. Kashuba and Y. Stratii, carried out by the Student Society of Oral History of Philosophy of Taras Shevchenko National University of Kyiv. The study, mainly, of these memories testifies to the general attention of these scholars to Ukrainian studies as one of the main vectors of the research work of the mentioned institute in the second half of the 20th century. Analysis of their contribution to the study of the history of Ukrainian philosophy on the basis of the alternative data received from them in this projects already in independent Ukraine significantly changes the traditional vision of started by the Kyiv philosophical school in the 1950s censored study of the "philosophical front" of the Ukrainian SSR during the Executed Renaissance. These interviews with S. Krymskyi, E. Golovakha, V. Horskyi, as well as the interviews and memoirs of their colleagues, revealed a little-known problematic interpretation by the creators of the Kyiv philosophical school of their place and role in the history of Ukrainian philosophy as the leading heirs of started in the 1920s institutionalization of the domestic national philosophical tradition.

Key words: the history of Ukrainian philosophy, Kyiv philosophical school, H. S. Skovoroda Institute of Philosophy of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR, "The Philosophers' Oral Histories", D. Ostryanin, P. Kopnin, S. Krymskyi, Y. Golovakha, V. Horskyi.

Г. В. Вдовиченко, д-р филос. наук, доц., ст. науч. сотр.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко,
ул. Владимирская, 60, г. Киев, 01033, Украина
ORCID: 0000-0002-8532-7672

ИСТОРИЯ КИЕВСКОЙ ФИЛОСОФСКОЙ ШКОЛЫ В УСТНЫХ ВОСПОМИНАНИЯХ ЕЁ ТВОРЦОВ (ЭПОХА "РАССТРЕЛЯННОГО ВОЗРОЖДЕНИЯ")

Посвящено возрождению Киевской философской школы второй половины XX в. прерванных в 30-х годах XX в. первых академических исследований по истории философии Украины. Элемент инновационного проекта директоров Института философии им. Г. Сковороды АН УССР П. Копнина и В. Шинкарука, они проводились в противоречивых условиях хрущёвской "оттепели" и "застоя" прославленным поколением философов-"шестидесятников" УССР. Изучение воспоминаний С. Крымского, П. Илона, В. Горского и М. Поповича, главным образом записанных в проекте Т. Чайки "Устные истории философов", а также соответствующих реконструкций Е. Головахи, М. Кашубы и Я. Стратий, проведенных на базе Студенческого общества устной истории философии Киевского национального университета им. Тараса Шевченко, заслуживает внимания этих учёных к украиноведческим исследованиям как одному из главных векторов научно-исследовательской работы этого института во второй половине XX в. Исследования их вклада в изучение истории философии Украины на основе полученных от них в рамках этих проектов уже в независимой Украине альтернативных данных существенно корректирует традиционное видение начатого Киевской философской школой в 50-х годах XX ст. подцензурного изучения становления уничтоженного сталинизмом "философского фронта" УССР эпохи "Расстрелянного Возрождения". Эти интервью С. Крымского, Е. Головахи, В. Горского, как и интервью и воспоминания их коллег, вместе выявили малоизвестное проблемное осмысление творцами Киевской философской школы их места и роли в истории украинской философии как ведущих наследников начатого в 20-х годах XX в. процесса институционализации украинской национальной философской традиции.

Ключевые слова: история философии Украины, Киевская философская школа, Институт философии им. Г. Сковороды АН УССР, "Устные истории философов", Д. Острианин, П. Копнин, С. Крымский, Е. Головаха, В. Горский.